

Николай Улагашев

**МАЛЧЫ - МЕРГЕН
(кай чөрчөктөр)**

МАЛЧЫ-МЕРГЕН

Ак тайганын колтугында,
Аржан суунын жарадында
Тоолоп болбос мал бийлеген,
Тайга кептү жөөжө ээлеген,
Алты булунду кийис айылда
Айбычы деген бай журтады.
Алтан күдүчи жылкызын күтти,
Бежен күдүчи койын күтти,
Одус күдүчи уйларын кабырды.
Одорлу жерди талдап,
Ол күдүчилер кабырып жүрдилер,
Онон мал жоголтпоско
Түнге-түшке уйуктабай жүрдилер.
Бир катап Айбычы бай
Өскө жерге көчөргө сананала,
Жалчыларына жарлады:
“Ак малды айдап,
Ар жөөжөни коштозын” — деди.
Малчы деген күдүчи айтты:
“Эки таманым уладаган,
Барар аргам жок болды.
Жаман-жожон ат беригер,
Койлорым айдап барайын”.
Оны уукан Айбычы бай
От ошкош кызара берди,
Катузын тартынып айтты:
“Эки будын оорыган болзо,
Эм берейин мен сеге,
Жаман ат сураган болзон,
Жоргоны берейин мен сеге”.
Ат камчызыла Малчыны сойды,

Жалчыларын жакарып туруп,
Малчынын буттарын сындыртты.
Онон ары жаңгы жерге
Көчүп, көндүгип, жүре берди!

* * *

Буды сынык Малчы көөркий
Ыйлап-сыктап артып калды.
Түнге-түшке эңмектеп,
Курсагын азыранып, жылып жүрди.
Бир күнде амырап жатса,
Кула чычкан мантап келеле,
Сынган буттарынын балузын
Ийне тижиле кемире берди.
“Өчөбисти өчөдин, кулугур,
Өлүмин менен алар турун,
Базынбасты базындын сен,
Бажынды үзүп чачарым“ — деп,
Малчы ого чугулду айтты.
Кула чычканды алала,
Эки будын сындыра сокты.
Кулагынан тудала,
Кулузын чыйга чачып ийди,
Кула чычкан ыйлаганча,
Жажыл жараш өлөнгө жетти,
Ийне тижиле кыркып жийле,
Алдындагызынан алты артык,
Озогозынан он артык болуп,
Кула чычкан жаранала,
Ойноп, мантап, жүре берди.
“Өлгөнгө тын беретен,
Өчкөн отты күүдүретен,
Көс жокторды көстөндирген,
Бут жокторды буттандырган
Тынду өлөң болбойтон бо?⁵⁰
Мени де жазатан болбос по?” — деп,
Малчы бойында бек сананды.
Жажыл өлөнгө жедерге
Жалмажыла жылып ийди.
Жажыл өлөнгө жеделе,
Жалбырагын үзүп,

Сынык будына жаба тутты.
Алдындагызынан алты артык,
Озогызынан он артык болуп
Малчы-күдүчи жазылды,
Арыган сыны жеңиле берди,
Аштаган карды тойо берди,
Ойноп-жыргап сүүнди,
Ончо бойы чечектелди.
Брысту күдүчи Малчы
Айдын-күннин түштүгүн көстөп,
Айбычы байдын изин истеп,
Агаш тайакту базып ийди.
Алты тууны ажып келди.
Какпак таштын алдынан
Кызыл түлкү чыгып мантады.
Малчы деген чыйрак күдүчи,
Сүрүжеле, једип тутты.
Терезин сойоло, јака эдинди.
Тегин јолго токтобой,
Онон ары јүрүп ийди.
Браак-јуук барганын
Малчы торт ондободы.
Эмди ондоп көрүп турза,
Алтылу ат түжине айланбас,
Алтан эки толукту,
Ак булутка једип калган
Ак өргө көрүнди.
Ак өргөнин јанында
Ат тыныжы — куу туман,
Албаты јүзи — кызыл өрт
Јуулышкан мында тургулады.
“Јакшы улустын ортозына
Јаман кижии барза кайдар,
Јайрап јаткан курсагынан,
Бергедий болзо, јизе кайдар!” —
Малчы онойдо сананала,
Ак өргөни көстөп,
Онон ары базып ийди.
Ондо једип келеле,
Јаан јыргалга кожулды,
Күн чыкканын көрбөди,

Түн киргенин билбеди.
Түнге-түшке ыргалга
Кызылышкан мында турды.
Бирде ондоп, тындап турза,
Ак-Боро атка минген
Арслан-Кааннын журты эмитир.
Алты кызын кижиге берген,
Эмди жетинчи кызына эш табарга
Жаан ыргалды эткен эмитир.
Жарды жалбак бөкөлөр жуулышты,
Айдый-күндий жараштар бар эмитир,
Алтын чүмдү байлар бар эмитир.
“Бу жуулган эр улустар
Ончозы бирден кожондозын,
Жараш, жакшы кожондогону
Менин кызымды алзын!” — деп,
Арслан-Каан кыйгырды,
Байбак сагалын сыймады.
Ондо жуулган эрлер бирден
Кожондоп мында көндүктилер,
Ончозынан кийинде
Малчы баштап кожондоды.
Анча-мынча кожондогондо,
Отурган улустын жүректери
Саржу чылап кайылды,
Ончо үйелери божоды.
Атту жортуп келгени,
Жадып алып, тындады.
Жойу базып келгени,
Жадып алып, тындады.
База эмеш кожондоордо,
Как агаштар бүрленди,
Кату жерден чечектер өсти.⁵¹
Карыгандар ыйлажып отурдылар,
Жииттер каткырыжып отурдылар.
Малчы кожондоп токтоордо,
Арслан-Каан өрө туруп,
Бай ширеезинен түшти,
Ак-Шаңкы кызын кыйгырды:
“Кандый эрди талдап алдын?
Капшагайлап меге айт!” —

“Кызыл түлкү жакалу,
Комустан жараш кожонду
Малчы-Мергенге барадым,
Орыным оныла бирге салынган” —
Ак-Шаңкы кыс айдып,
Малчынын колынан тутты.
Оны уккан Арслан-Каан
Айу кеберин тартынды,
Кара көзи кандалды,
Алтын тайагын сый тайанды.
Алын эрдин жара тиштенди:
“Менин айлымды быжарсытпай,
Менин көзиме тегенек болбой,
Ары кедери барыгар,
Алтайымды кирлебегер!” — деп,
Ачузын тартынып кыйгырып,
Ак-Шаңкы ла Малчыны
Ак өргөзинен чыгара сүрди.
“Айлым эжигин ачпагар!” — деп,
Кату казыр жакарды...
Ол күннөн ала эки нөкөр
Кара агашту жышка келдилер,
Чиби бүринен жапаш эттилер.
Жерден, суудан андап-куштап,
Курсак, кийимди таап жүрдилер.
Бир күнде Малчы
Кару эжине мынайда айтты:
“Ак-Шаңкы, менин нөкөрим,
Адаң айлына барып кел,
Ада-эненгин кадыгын көр,
Алты эжеге туштап кел,
Алты жестен нени эткилейт —
Оны база билип кел.
Апшыйагыма андап минерге
Карыган, жожон ат беригер деп,
Арслан-Каан адаңнан сура”.
Ак-Шаңкы кыйышпады.
Адазы журтына једип келди,
Алтын эжикти ача тартты,
Алтын бозогоны алтап кирди.
От аякка отурала,

Он тулунгын сыймап айтты:
“Апшыйагым ат сураткан.
Агдап минерге керектү деген”.
Арслан-Каан өрө турды,
Көзин жаандадып, казыр көрди.
“Сениг жескимчилү эринге берерден,
Алты јакшы күйүлериме де
Агдап минерге ат јок.
Кече олор агдай бергендер,
Јазалду аттарды мине бергендер.
Сениг эринг кезер болзо,
Кара тайга бажында
Алты кулакту кара айгырым бар,
Оны барып тудуп алзын,
Агдап оны минип јүрзин!” — деп,
Кату, казыр кыйгырып айтты,
Катап ойто јада берди.
Ак-Шаңкы јанып келеле,
Адазы сөзин Малчыга айтты.
“Алдырбас, эжим Ак-Шаңкы,
Алты кулакту кара айгырды
Тудуп алзам, мөрим болзын,
Өлтүртип салзам, шорым болзын” —
Малчы эжине онойдо айдып,
Аң кайыжынан јазап эткен
Алтан кулаш армакчызын алды,
Эки эдекти кайра кыстанды,
Абакайыла јакшылајала,
Айлынан чыгып көндүге берди.
Түнде болзо, уйкузы јоктон
Кара тайга кырына чыкты.
Алты кулакту кара айгырды истеп,
Алтай үстүн алты айландыра базып,
Алты тайга кырына чыкты.
Јүс будакту бай теректин төзинде,
Јалбак таштын үстүнде
Алты кулакту кара айгырдын
Уйуктап јатканын көрүп алды.
Алтан кулаш армакчыдан
Малчы чалмазын јазап ийди,
Уйуктап јаткан кара айгырды

Кыл мойнынан чалмадап тутты.
Онон ары не болгонын
Малчы жокту билбей калды.
Бир ондонып көргөндө,
Кара агаштар бажыла учат,
База бирде көргөндө,
Жаан талай үстүндө жүрөт.
Онон база билингенде,
Тенгеринин түбинде
Ак булутты аралап,
Көк булутка көмүлө берет.
Анда да жок Малчы
Армакчызын салбай жүрөт,
Сагыжын ондо жоголтпой жүрөт.
База бирде ондонып турза,
Алты кулакту кара айгыр
Кара тайга кырына токтоп,
Кабыргазы бүктөлип,
Эки колтук жапылдап турат.
“Өлтүрөргө келдин бе?
Өскүрөргө келдин бе?
Кулун эдим агыспай,
Кунан күчим түжүрбөй,
Айдар сөсти айт.
Алтай үстүндө алтан алыпты
Ончозын адагам, коркубагам,
Жер үстүндө жетен каанды
Ончозын адагам, коркубагам,
Жаңгыс сенин армакчыңнан
Коркуганым сүрекей болды.
Сенин жүзинди көргөмдө,
Күнге тийгендий, көзим тайкылат.
Кайдан бүткөн кезер эдин?
Адан-энен кемдер болор,
Ады-жолун кем болор?” — деп,
Кара айгыр онон сурады.
“Мен сени өлтүрөргө келбедим,
Арслан-Каанын айбызына келдим.
Айгырымды бойыма экелип,
Эки колыма туттурзын деген...
Азыраган менин адам жок,

Эмискен менин энем жок,
Өскүс өскөн кижиге эдим,
Адым менин Малчы эди” — деп,
Малчы ого каруузын айтты.
Сагыжы ойто токунап,
Кара айгыр бышкырып ийеле,
Каруузына мынайда айтты:
“Баатыр сагыган ат эдим,
Арслан-Каан мени тударга
Алтан жылга некежип,
Тудуп мени болбогон.
Сен мени таптын,
Сенин адын болор турум...⁵²
Сен баатыр бүткөн эмтирин.
Сенин адын болгожын,
Малчы-Мерген баатыр болорун,
Менин адым болгожын,
Канатту-Кара ат болор!” — дейле,
Кара ат силкинди,
Күмүш үйгөн бажына кийилди,
Алтын ээр арказына салынды.
Малчы-Мерген баатыр кийер
Канча кийимдери канжаада,
Жуу-жепсели бүткүл болды.
Малчы-Мерген ончозын кийеле,
Канатту-Карага минип,
Ойто жана желип ийди.
Көп сууларды кечип ийди,
Көп тайгаларды ажып келди,
Темир тайгага чыгып, көрүп турза,
Алты жакшы бабалары
Андап неме таппаган эмтир.
Аш-курсагы божоп,
Торолоп өлөргө жеде бертирлер.
Аттарынын арказында
Сагыскандар учуп жүрдилер,
Жети кырлу согоондоры
Татка үзе жидирип,
Ийнече ле чичкечек артыптыр.
Оны көргөн Малчы-Мерген
Алтан аңды адып алала,

Бајаларына экелип берди:
“Алты јакшы бајаларым,
Аштап өлөтөн учуры јок,
Ас та болзо, тапканымды
Арслан-Каан кайныма беригер,
Артыктузын бойыгар јигер.
Семис эдин слер алыгар,
Јиндү кардын бойым алайын!” — деп,
Малчы-Мерген баатыр
Бајаларына айдала,
Алтан аннын кардын алды,
Айлын көстөп желе берди.
Алты нак бајалар
Алтан аннын эдиле
Аштаганын тойдырып алдылар,
Артканын алып јандылар.
Алты макту күйүлери келерде,
Арслан-Каан сүрекей сүүнди.
Алыштар экелген андар эдин
Алты кулакту күлер казанга
Јазап јакшы кайнатты.
Баатырларын кычырып алып,
Мактап, этти јий бергиледи.
Анча-мынча болбогон сонгында
Аннын эдин јиген улустардын
Јаактары талчый* бергиледи,
Көстөри ончозынын чоокырланды,
Эжиктен чыгып болбой, энмектедилер.

* * *

Малчы-Мерген баатыр
Јапажына јанып келди.
Ак-Шаңкы абакайыла
Он колынан јакшылашты,
Он јаактан окшошкылады.
Малчы-Мерген эжине айтты:
“Көзимнин болзо, оды сен,
Көксимнин болзо, каны сен,

* 0àè-ùé — ñûñ0àé.

Курангы жаман жүреримде,
Кызыл түлкү жакалу болорымда,
Малчы-Мерген деп адаган эдин.⁵³
Айткан сөзүң келишти:
Канатту-Кара атту
Малчы-Мерген баатыр болдым.
Андардын ичин жазап жүн,
Жарык бакраска жазап кайнат,
Апшыгагымнын тапканы деп,
Ада-энене апарып бер”.
Ак-Шаңкы абакайы
Андардын кардын жазап арчыды,
Жарык бакраска кайнадып ийди,
Кааза тепшиге салала,
Ада-энезине экелди.
“Аңнын кардын экелдим” — деди.
“Алты жакшы күйүлөрүмнүн
Андарынын эдин жийле,
Эзирип, жүүлүп отурум.
Сенин жаман эриннүн
Андарынын кардын жибезим,
Ары кедееи алып бар” — деп,
Арслан-Каан айдала,
Өрө турбай, тоголонып жатты.
“Алты кызың сенин болордо,
Калганчы кызың сурап болды ба?
Алты күйүң кижи болордо,
Малчы күйүң ийт болды ба?
Баланың күйүңнүн жандырганча,
Амзаган кайдар аң кардын.
Кызыңды ыйладып, жажын көргөнчө,
Лизен кайдар аң кардын” — деп,
Абакай ого айдала,
Аңнын кардын амзап жиди.
Арслан-Каан база амзады,
Амтанына чыдап болбой,
Оң эргегиң үзе чайнады,
Ачып турганың оңдобой,
Кааза тепшинин түбин кармадады,
Эмегениле блаажып турала,
Элентизи жеткен кааза тепшини

Эки башка јара тарттылар.
“Јангыс тепшимди јара тарттыгар,
Эмди неге эт саларыбыс!” — деп,
Ак-Шаңкы айдала,
Ачынган бойынча ыйлап,
Кирлү тонынын эдегиле
Эки көзин арчып турды.
“Менин кымыс ичетен
Алтын айагымды кызынга бер.⁵⁴
Аннын карды бар болзо,
Эжелзин деп база јакы!” —
Арслан-Каан кыйгырып айтты.
Адазынын алтын айагын алып,
Ак-Шаңкы ойто јанды.
Адазы айлынан көргөн-укканын
Төкпөй, чачпай айдып келди.
Көп күндер өткөндө,
Арслан-Каан бойында сананды:
“Түлкү јакалу Малчы-Мерген
Тегиндү кижиге эмес туру.
Качан түбинде барала,
Өч некейтени јарт туру.
Оны удатпай јоголтор керек” — деп,
Бир јалчызын Малчыга ийди.
“Эртен эжигиме келзин,
Эрмек-сөзимди уксын!” — деп,
Чокум кезе јакылта берди.
Јалчызы једип, Малчыга айтты,
Јандыра барып, каанына көрүнди.
Эртен күн чыккалакта,
Канатту-Кара адын минген
Малчы-Мерген баатыр
Арслан-Каан кайнынын эжигине
Једип келген турбай кайтты.
“Малынга бөрү кирди бе,
Албатынга јуу кирди бе?
Не керек мени алдырттын,
Мени сүүбейтен кайным?” — деп,
Малчы-Мерген баатыр
Кайнынан келип сурады,
Кара көзине кан шаалды,

Кату кабагын жемире көрди.
Оны уккан Арслан-Каан
Тогус кат ширеезинен түшти,
Алтын эжигин ачып чыкты,
Малчы-Мергенди көргөн бойынча,
Болчок жүреги борт этти.
Богоно сөбги божой берди,
Айдып болбой чоколдоно берди.
Калганчыда жүк арайдан
Калтырууш үниле мынайда айтты:
“Менин көзимнинг оды сен,
Сен көксимнинг каны эдин,
Алты күйүмди акалаган,
Артык жакшызы сен эдин.
Кийин күним узай берген,
Алын коногым кыскара берген.
Өлгөлөктө сенин ийденди
Эки көзимле көрөргө санангам.
Озогы өйдө, жаш тужумда,
Көк талайдын жарадында журтагам.
Онон бери көчөримде,
Көдүртке көк торбок таштагам.
Ол эмди жажына жеткен.
Оны эмди менин
Алдыртып алар аргам жок.
Алты күйүүме айткамда,
Адыбыс бистинг жетпес дежет,
Күчибис бистинг жетпес дежет.
Ол буканы экелип берзең,
Жети күйүүмнинг аказы бол,
Жердеги малымнынг кабортозын ал,
Албаты-жонымды бийле,
Ак өргөмө сен журта”.
Оны уккан Малчы-Мерген
Мойножып сөс айтпады.
Арслан-Каан кайнына
Мындый сөслө кару берди:
“Аткан ок жуудан жанбас,
Айбылаган элчи жолдон жанбас.
Жуук болзо, жети жылда
Узак салза, тогус жылда

Слердин эжикке ойто келерим,
Не болгонын айдарым”.

Канатту-Кара адынын
Тискинин ойто кайра тартты.
Кару эжи Ак-Шанкыга
Једип келеле, јакшылашты.
Арслан-Каан кайнынын
Јакылтазын айдып берди.
“Айланайын, Малчы-Мерген,
Менин сүүген кару эжим,
Кара сагышту адамнын
Көк бука дегени
Көк талайдын ээзи болор!
Јакшы санап турган эмес,
Јаман санап турган эмтир.
Өлбөс бойын өлөр турун.
Көк талайга једип келзен,
Ай эскиде јууктаба,
Айдын ак толузында јууктазан,
Терен уйуктаар оји болор.
Бу өйдө колго тутсан,
Мөр сенин болор туру,
Колго тудуп болбозон,
Онын мөри болор туру” — деп,
Ак-Шанкы абакайы
Малчы-Мергенге сүмезин айтты.⁵⁵
Көстин јажын туура тартып,
Узагына үйдежип койды.
Канатту бүткен кара ат
Чымыл чылап уча берди,
Турган изи артып калды,
Барган изи көрүнбес болды.

* * *

Канатту-Кара ат
Түш болгондо, үдези јок,
Малчы-Мерген баатыр
Түн келгенде, уйкузы јок,
Түмен тууны ажып ийди,
Көк тайганын кырына чыкты,

Көс једерден шиндеп турды.
Анча-мынча болбоды,
Јердин тоозыны тегериге чыкты,
Тегери булуды јерге түшти.
Табыш эмес табыш угулды,
Јылым таштар јарыла берди.
Бусташ эмес бусташ угулды,
Јаан суулар чайбала берди.
Эмди көрүп турар болзо,
Көл ээзи көк бука
Јылдык јерден јыт алган,
Айлык јерден көс көргөн,
Удура келбей канайтты.
“Коркуба, Малчы-Мерген баатырым,
Алтай ээзи кара бука мен болойын,
Көк букала сүзүжейин.
Алтан кулаш армакчынгла
Сен оны чалмада,
Экүлеп оны өмөлөзөбис,
Бир аргазын табарыбыс” — деп,
Канатту-Кара ат айдып,
Алтай ээзи кара бука болды,
Ачу-корон бустап,
Көк букага удура басты.
Јылым кайаларды сүсти,
Кату јерди јара чапчыды.
Анча-мынча болбой туруп,
Эки бука келип тушташты,
Эки тайга кырынан
Эңчейип келип сүзүшти,
Мүүстеринен от чыкты.
Јети јылга сүзүштилер,
Јерге неме түшпеди.
Тогуз јылга сүзүштилер,
Тобракка неме түшпеди.
Адакы учында келеле,
Малчы-Мерген баатыр
Алтан кулаш армакчызын чечти,
Көк буканы чалмадайла,
Кайра тартып жүрер болды.
Адакы учында көк бука —

Көл ээзи куулгазыны
Кайра көп тайкылып жүрди,
Ичкеери ас јендеп турды.
Онойдо күчи чыгып жүреле,
Күркүреде бустап, айтты:
“Өлтүретен болзо, өлтүригер,
Өткүре мени кыйнабагар,
Јоголтор болзо, јоголтыгар,
Јободып мени кыйнабагар!” —
“Јок, бис сени өлтүрбезибис.
Арслан-Кaanынг айбызына
келгенибис” —

Малчы-Мерген баатыр
Онойдо каруузын айдып берди.
“Ондый болзо, эртеден айтпай,
Неге мени кыйнадыгар?
Ар-күчимди чыгардыгар,
Кара терим агыстыгар!” — дейле,
Көк өлөнгө јада берди.
Малчы-Мерген баатыр
Көк буканы колго тудуп,
Алтан кулаш армакчыла буулап,
Арслан-Кaan жүртын көстөп,
Элес эдип мантадып ийди.
Тоозы јок тайгалар ашты,
Тоозы јок суулар кечти.
База бирде көрүп турза,
Арслан-Кaanнын јерине једиптир.
“Мен мойноп турган болойын,
Сен албанла алып брааткан бол” —
Көк бука айдала,
Бустап, огурып, сыктай берди.
Көк буканынг огурыжына
Јылым таштар јемирилет,
Јаткан јадык јада сынап,
Балалу аңдар балазын таштайт,
Уйалу куштар уйазын таштайт.
Көк буканы онойдо сыктадып,
Арслан-Кaanнын ат чакызына
Экелип, бектеп буулап, кыйгырды:
“Көк букагарды экелип,

Ат чакызына бууладым.
Айткан сөслө бүдүрдим!” —
“Калак-кокый, кайран балам,
Малчы-Мерген баатырым,
Көк буканы ары агыт.
Бустап ийген үни коркушту,
Бырчайып турган бүдүжи жаман,
Көк талайдын ээзи эмтир,
Ойто ары жерине божот” — деп,
Ак өргөдөн үн угулды,
Алыс жерде немедий болды.
Оны уккан Малчы-Мерген
Ачынбас бойы ачына берди.
Тарынбас бойы тарына берди.
Канатту-Кара адынан түшти,
Ак өргөнүн алтын эжигин ачып,
Алтын бозогоны алтап кирди,
Ак өргөнүн ичи ээн болды.
Айландыра шиндеп көрүп турза,
Арслан-Каан кайны,
Онын жараш абакайы,
Алты жакшы күйүзи
Алтан эки бутту
Алтын орын алдында киргендер,
Сагыштары чыгып калгандар,
Мында жаткылабай канайтты.
Оны көргөн Малчы-Мерген
Ойто кайра чыгала,
Көк буканы чечип ийди,
Айрыларда, мынайда айтты:
“Көк көлинге жана бер”.
Көк бука көк көлди көстөп ийди,
Малчы-Мерген баатыр
Бойынын айлын көстөп жанып,
Эки башка жүре бергиледи.

* * *

Канча күндөр өткөндө,
Арслан-Каан сүмө сананала,
Алты күйүлерине мынайда айтты:
“Айбымды кыйышпай уккан

Малчы-Мерген күйүүмди кычырыгар.
Жетен ирик өлтүригер,
Жетен тажуур аракы белетегер,
Жети күнге той эдигер.
Малчы-Мерген күйүни
Анча-мынча эзиртип алала,
Одус жылга ачиткан
Сары тажуурда коронды берип,
Онын тынын жоголтыгар!
Ол тагманы жоголтпогончо,
Биске жүрүм жок болор!”
Оны уккан алты күйүзи
Канатту-Кара ат минген
Малчы-Мерген баатырга
Кайнынын jakылтазын жетирдилер.
“Айтканыгарга алкыш болзын,
Араай табынча барарым, саказын!” —
Малчы-Мерген баатыр
Багаларына онойып айтты.
Багалары ойто атандылар,
“Удабас келер” — деп, айдып бардылар.
Ак-Шапкы абакайы өрө турала,
Малчы-Мергенге жууктап келди,
Бажын араай сыймап,
Кару үниле жакарды:
“Адам сени күндүлеерге
Ак санаазыла кычырган эмес,
Айдын, күннинг жаркынын
Сенен айрыырга турган эмтир.
Барарын кыйышпай бар,
Айткан сөзүн тындап ук.
Урган ажын колго алба,
Эрдинге тийгиспе —
Өлбөгөн бойун өлөрүн,
Барбаган бойун барарын”.
Кара көзинин жажын арчыды.
Оны көргөн Малчы-Мерген
Жүрегине ырыс толды,
Жүзине күн чалыды.
Ак-Шапкыга чике көрүп,
Бар жүрегинен мынайда айтты:

“Кару эжим, сен барда,
Канатту-Кара адым барда,
Изү келзе серт этпезим,
Аўле* келзе, ары тур деерим.
Бистин күн изү — сообос,
Бистин жүрүм жангыс — айрылбас,
Айткан сөзинг ырыс болзын,
Ойто келгенче, жакшы болзын!”
Арслан-Каан кайнына
Анча-мынча болбой жетти.
Албаты кара агаштый жуулышты,
Аттар акка бадышпас эмтир.
Казандарда эт кайнайт,
Аркиттарда аракы турат.
Алтын тонду алыштар,
Мандык тонду баатырлар,
Агас тонду жайзаңдар,
Торко тонду байлар —
Ончозы мында жуулган эмтир.
Ол улустың ортодо
Азыйда Малчы койлорын күткен
Айбычы бай кожо ок болды.
Аракыдан ичкендердин
Кожон-комузы чөйүлип турды.
Канатту-Кара атты буулаарга
Алтан алып жүгүрип келдилер.
Колтуктап Малчы-Мергенди тударга
Жетен алып једип келдилер.
Эжик ачар эжиңчилер
Алтын эжикти ачып ийдилер,
Төжөк салар төжөкчилер,
Ак кебисти төжөдилер.
“Көзимнин оды ошкош,
Көксимнин каны ошкош,
Јети күйүмнинг аказы сен,
Јер үстүнде мактулу сен,
Айбымды жакшы бүдүрген учун,
Ак-Шаңкы кызымды сеге

* - ёа — ³е³ә нәёу.

Эш эдип бергем учун
Албатымды жуугам,
Аш жақшызын белетегем.
Адалырыбыстың ичкен ажыла,
Аракыла күндүлеерге санангам”, —
Арслан-Каан Малчы-Мергенди,
Тура жүгүрип, уткуп айтты.
Бойы күйүзин колтуктап,
Ак ширдекке отургусты.
“Аракы ашты ичпезим мен,
Арбап жаман айтпас туругар,
Коронду курсакты жибезим мен,
Комудап меге өөркөбөс туругар”, —
Малчы-Мерген отурып,
Арслан-Каанга каруузын айтты.
Аракыны колго тутпай,
Кату көрүп отура берди.
Арслан-Каан алаңзыбады,
Алты күйүзин жакарып айтты:
“Кожончыларды экелигер!”
Алтан түңгөй келиндер киреле,
Алтан аякка аракы тудунып,
Малчы-Мергенге кожондодылар.
Олордың кожонгын угала,
Жымжабас Малчы-Мерген жымжады,
Ак-Шанкынын жақылтазын ундуды.
Алтын чөбчөйдү алала,
Аракыдан ичип ийди.
Анча-мынча болбой туруп,
Эди-каны изий берди.
Озо баштап урган аракы
Ак тажуурда аракы болгон.
Оны ээчий урганы
Кара тажуурда аракы болгон.
Малчы-Мерген эзиргенде,
Сары тажуурда аракыны алып,
“Жаңыс тынып ичип ий” — дешти.
Малчы-Мерген тажуурды алды,
Бөгін алып ичкелекте,
Канатту-Кара ат киштеп ийди:
“Кару нөкөрим Малчы-Мерген,

Ачу сууга тын үстүкпе,*
Ак-Шапкы эжинин айтканын
Аракыла кожо ичпе!” —
Кату жерди ол чапчыды.
Оны уккан Малчы-Мерген
Ачынбас бойы ачынды,
Ачу-корон кыйгырды,
Алтылу ат күнине айланбас,
Алтан эки толукту
Ак өргө жарыла берди,
Алтай үсти торгула берди,
Ай жаркыны бөктөлө берди.
“Өчөбисти өчөдигер,
Өлүмди менен аларыгар,
Базынбасты базындыгар,
Бажыгарды меге үстиреригер.
Арслан-Каан кайным,
Алты жакшы бажаларым,
Айбычы жаан байым,
Менин алдыма чөгөдөгөр!
Эмди мен слерди күндүлейин!” — деп,
Ачуун татынып, кыйгырды.
Кара көзине кан шаалды,
Сары тажуурды бектеп тутты.
Арслан-Каан эртеде
Санаазын таппай калган.
Алты жакшы баязы
Көстөрүн жумарын ундуган,
Айбычы бай дезе
Чөөчөйдө аракызын ичерге ундуган,
Кайын тозындый кажайгылаган,
Кан жиген ийт ошкош,
Калтыражып отургылады.
Малчы-Мерген баатыр
Сары тажуурда аракыны
Агаш чөөчөйгө урарда,
Агаш чөөчөй күйе берди,
Алтын чөөчөйине урарда,

* Үстүкпе — кичебе.

Алтын чөөчөй кайыла берди.
“Бойыгардын жазаган аш эмей,
Бойыгар ончо төрөөндөр эмей,
Тажуурдан ичигер,
Тарынышпай, жаныгар!” — деп,
Малчы-Мерген калганчыда айтты.
Сары тажуурда сары коронды
Белен оосторго уруп ийерде,
Ак өргөнин ичин
Сары жалбыш курчап ийди.
Малчы-Мерген баатыр
Канатту-Кара адына минди.
Арслан-Каан кайнын,
Алты жакшы бајаларын,
Айбычы өштү байын
Сары коронло өртөйлө,
Айлын көстөп желип,
Ак-Шаңкы эжине мендеди.
Жанган сонгындагы ырысты
Отурган улус бойыгар чүмдегер,
Менин укканым мында божоды,
Бурулап, жаман айтпагар.

